

Les gallines i els peixos són immortals perquè no saben que s'han de morir. Nosaltres, en canvi, coneixem la nostra sentència final des de ben petits. La por, amb l'amenaça constant de la mort, és un mecanisme vital per a la nostra supervivència, però també és el nostre principal malson. La política, la religió i l'economia ho saben i treuen rèdits del nostre taló d'Aquil·les. Pensadors i periodistes van debatre tots aquests temes a les XIII Jornades de Comunicació Blanquerna que amb el títol "Qui diu por?" van tenir lloc el 13, 14 i 15 de març.

De què no tenim por?

Estel Batet

La por és un concepte polièdric. En el seu sentit més biològic, és una sensació que desencadena un mecanisme de defensa indispensable per a totes les espècies animals, inclosa la nostra. Els humans tenim, però, un valor afegit que ens diferencia de la resta d'éssers vius i que, de fet, dóna sentit a l'existència a través de les múltiples reaccions que desenvolupem per fer-hi front. A aquest sentiment, Zygmunt Bauman (*El miedo líquido*, Paidós, 2007) l'anomena "por de segon grau", una por "reciclada socialment i cultural" que no respon al fet de l'arribada imminent de la mort, que és la por primària, sinó a la certesa absoluta que ho farà, més tard o més d'hora. No cal que existeixi una amenaça directa; n'hi ha prou amb percebre'n altres derivades del metaperill de la mort, algunes de les quals molt subtils, d'altres inventades.

Podem sentir por del nostre propi cos que, condemnat al deteriorament i, en última instància, a la descomposició, no pot subsistir sense els sistemes d'alerta desencadenats per la por. Tenim por també del món exterior i sobretot, i aquesta seria la característica de la nostra era, dels "altres" humans. Aquesta por derivativa provoca desconfiança; una malfiança malaltissa que ens porta a témer qual-sevol cosa que no coneixem prou. Qui

acostuma a proclamar que el món exterior és perillós són persones que gairebé mai surten de casa. Això, és clar, tampoc se li escapa al màrqueting, que té en els mitjans de comunicació el seu altaveu més eficaç.

Les alertes globals, per exemple: "virus assassins, drogues assassines, carn assassina!" Hem acabat classificant de perill en primer grau fins i tot els àcars de la moqueta, el mal de les vaques boges i els aliments transgènics. També l'"efecte 2000" havia de ser totalment devastador i un cop superada la mitjanit de l'apocalíptic 31 de desembre de 1999, què? Algú va notar alguna cosa? No devia ser que el maleït i tan temut "efecte 2000" no era més que una estratègia per vendre nous ordinadors? "El consum de productes contra la por necessita consumidors atemorits", recorda Bauman, i el que en principi eren alertes globals anihiladores, després de comprovar-ne els ínfims efectes generalitzats, els hem acabat convertint en anècdotes, en carn d'acudit. Més seriós és tot allò que nosaltres fem, a títol personal, per protegir-nos. Amb cada cademat o pany de més que instal·lem a la porta de casa per blindar-la de la delinqüència, la nostra por creix un grau més. El mateix passa si portem un aerosol amb gas paralitzant a la bossa i el mateix motiu, però més exagerat, explica l'increment de

La por és una sensació que desencadena un mecanisme de defensa indispensable en l'ésser humà. Foto: Pedro Madueño.

vendes del tot terreny blindat d'origen militar Hummer als EUA. La veritat irrefutable que tots morirem ens ha portat a desenvolupar tot tipus de mecanismes per poder conviure amb aquesta funesta idea.

LA POR A LA MORT

Capgirar aquest “recorda que moriràs” en la màxima glòria de tota persona per “passar a millor vida” va ser una autèntica jugada mestra; no solament de la religió, sinó també del patriotisme. La recompensa amb un lloc al cel i la redempció de tots els pecats servia (i serveix encara per als que hi creuen) per conciliar el final ja escrit i innegociable amb una existència que, al capdavall, pot tenir algun sentit més enllà de l'estrictament biològic. També la república francesa postrevolucionària va recuperar l'antiga fórmula romana *pro patria* per

fixar el model de la “immortalitat compensatòria”: el benefici obtingut per la mort d'un soldat al front que lluitava pel país es considerava superior que la pèrdua personal i el seu honor es perpetuava en el temps a través de la “salvació” de la nació i d'un bonic monument *Al soldat desconegut*. Més endavant, i fugint d'argu-

El consum de productes contra la por necessita consumidors atemorits. I aquí els mitjans juguen un rol important, clau

ments patrioticoreligiosos, Sigmund Freud va detectar encara més mecanismes per continuar vivint amb la llosa del *memento mori*: la seva desconstrucció i la seva banalització. La desconstrucció és apartar la mort de les nostres vides i reduir-la a la casualitat i la causalitat (accidents de

trànsit, malalties, edat avançada, etc.) Fins i tot s'ha eliminat del vocabulari forense i popular l'higiénic i eufemístic concepte de “mort natural”. Ara sempre hi ha una causa. Però tampoc ha resultat prou pal·liativa aquesta “desconstrucció” de la mort que, lluny de salvar-nos de l'angoixa tremendista, ha intensificat la seva potència destructiva.

En la presentació de la conferència del filòsof i pedagog José Antonio Marina, a les jornades Blanquerna del passat mes de març, el professor Ferran Sáez, referint-se al llibre *Anatomia del mied*, feia aquesta oportuna afirmació: “els llibres de filosofia fan por”. Sovint fan por per la complexitat del llenguatge que utilitzen per expressar els nogensmenys complicats conceptes que s'hi exposen, però també fan por perquè

s'atreveixen a pensar i a fer pensar el lector. La cultura popular diu que “la ignorància fa la felicitat” i per contra, doncs, el coneixement ens fa infeliços. I porucs. Des d'un punt de vista psicològic, Marina es refereix a la perillositat de sentiments d'ús comunicatiu com la por i la fúria.

Sobre els mecanismes que activem per combatre la por, Marina n'identifica quatre tipus: la fugida –que l'autor encarna en el símil d'un conill que arrenca a córrer davant del perill–, l'atac –com el toro–, la immobilitat i, finalment, les conductes de submissió, com les que aplica l'agressor en els casos de violència de gènere. Els humans solem combinar aquests quatre mecanismes, que sovint es bloquegen i deriven en pors irracionals, patològiques. Marina posa com a exemple la por a dir “no” o la por a demanar que ens tornin uns diners que són nostres... Pors que, en definitiva, responen al fet de “no saber reaccionar”, “no saber què dir”. El filòsof explica amb humor que mentre que fa uns anys, els pares es presentaven per sorpresa a casa amb l'objectiu de pescar *in fraganti* el seu fill adolescent amb la xicota, ara truquen abans d'arribar per estalviar-se el fet de constatar que no saben reaccionar davant d'aquesta controvertida situació.

La por és també un dels principals mecanismes del poder: dins la família, la feina i en política. Maquiavel deia que “al governant és apropiat que l'estimin i el temin, però a triar entre les dues coses, és millor que el temin perquè és més perillós i durador”. Amençar o bé augmentar la perillositat per minar la capacitat de resistir a la por i la confiança de les persones són algunes de les eines que s'utilitzen per fer por. També l'aïllament, el que s'aplica amb els detinguts per terrorisme o com a mesura de càstig per als presos desobedients, com a

contraposició a la comunicació entre les persones, que trenca la por. És sabut que en casos de violència de gènere i d'assetjament escolar, el silenci és el segon càstig que recau sobre les víctimes i alhora la seva màxima condemna. Si no en parlo, no existeix. El canvi, la novetat, generen una por terrible, considera Marina, i ho fona-

Els humans solem combinar una sèrie de mecanismes que sovint es bloquegen i deriven en pors irracionals, patològiques

menta amb els resultats d'una enquesta de la Universitat de València segons la qual el 80% dels joves enquestats voldrien ser funcionaris per garantir-se una estabilitat i evitar al màxim el risc de perdre la feina i haver-ne de buscar una de nova. És la tècnica de la immobilitat, la mateixa que apliquen aquells animalons que davant d'un perill imminent es queden petrificats amb l'esperança de passar del tot desapercebuts.

El sociòleg i professor de la Universitat de la Sorbona de París i autor del llibre *La part del diable*, Michel Maffesoli, també comparteix aquest diagnòstic i parla de “societats escèptiques”.

L'interplanetari gabinet de premsa d'Al-Qaida envia amenaçadors comunicats i imatges dels atacs

En aquesta tipologia de les pors, Marina aporta una cinquena estratègia per fer-hi front: la valentia, que no és una simple resposta psicològica del nostre cos, sinó que es fonamenta en la història de la moral humana. És valentia el que l'autor de *Anatomia del miedo* va reclamar als estudiants que van seguir la seva conferència a Blanquerna. “Som protagonistes d'una claudicació respecte de la llibertat

d'expressió”, va sentenciar. “El periodisme s'ha de quedar quan els altres marxen”.

L'ARMA DEL PODER

Per etapes històriques, José Antonio Marina, es refereix a l'edat mitjana com una època “de molta por”, fet que explica –segons ell– el naixement de la religió, tot i que paradoxalment “les estructures de poder” que es deriven de l'església “infonyen la por” que inicialment havia d'apaivagar la religió. El

filòsof remarca també la clarividència de la dona del president Roosevelt quan en el seu discurs de presa de possessió –l'any 1933, enmig de la Gran Depressió–, el seu marit demana a la població “poders especials” i és respost pel públic amb una gran ovació. “Res hem de témer sinó la por en si”, proclama Franklin Delano Roosevelt. Però el que realment va esporuguir Anna Eleanor Roosevelt va ser l'entusiasme amb què la gent rebia la retallada de llibertats anunciada pel president.

Era la mateixa carta blanca amb què la por legitimava la restricció dels drets fonamentals quan George Bush va

anunciar esmerçar els seus màxims esforços per aniquilar el terrorisme de Bin Laden després dels atacs de l'11-M, amb operacions batejades amb el

perniciós nom de “Veritat duradora” o conceptes messiànics com l’“Eix del Mal”. “Només calen quatre assassins campant lliurement per reciclar milers d'innocents fins a convertir-los en sospitosos habituals”, adverteix Bauman a *El miedo líquido*. És una aplicació maximalista de la cultura del control que va tenir com una de les víctimes el ciutadà Jean-Charles de Menezes, cosit a trets per la policia al

La delinqüència està associada a la por a la mort en una societat que cada cop viu més en una cultura del control. Foto: Xavier Gómez.

metro de Londres sota l'empara de la tàctica de "dispara a matar" instaurada després del 7-J davant de qualsevol "actitud sospitosa".

Així és com un mecanisme de defensa que és en principi saludable, s'acaba convertint en un sentiment irracional, de la mateixa manera que la preocupació excessiva per no contraure cap malaltia esdevé hipocondria. Zygmunt Bauman ho atribueix a "una globalització totalment negativa: descontrolada i no complementada ni compensada per una força homònima de signe positiu". El concepte d'estat-nació va néixer per protegir la sobirania territorial a través de la categòrica diferenciació entre "els de dins" i "els de fora".

Actualment, les fronteres s'esfondren cada dia una mica més i amb elles, la seguretat dels devots ciutadans estat-nació fins avui refugiats dels "perills" que arriben del món exterior.

Però aquesta desprotecció no s'ha manifestat en la seva total magnitud fins a l'auge del terrorisme global i ara, sobretot a partir de l'11-S, s'ha convertit en endèmica. De moment, cap maniobra, ni política ni militar, ha aconseguit "retornar" la seguretat –si

El cert és que la por ven i d'aquesta atracció no en treuen partit tan sols els diaris sensacionalistes

és que mai l'han tinguda– als ciutadans. Precisament a aquesta quimera va vincular el secretari de Defensa dels EUA, Donald Rumsfeld, la victòria dels EUA a l'Iraq, just abans d'enviar-hi les tropes, segurament conscient que la intervenció militar aconseguiria justament el contrari: augmentar la inseguretat, als EUA i a tot el món. I mentre Occident basa la seva resposta

defensiva en operacions inútils, el món àrab perfecciona el seu sofisticat i efectiu "aparell de relacions públiques", apunta Bauman. L'interplanetari gabinet de premsa d'Al-Qaida i grups associats s'assegura gairebé per sempre que les seves accions terroristes arribin a tots els mitjans de comunicació a través de les filmacions dels seus propis atacs i de terrorífics comunicats ultraamenaçadors. I tots els

mitjans ho difonen perquè la por ven i d'aquesta atracció no tan sols en treuen partit els diaris sensacionalistes. Mark Danner, professor de política i periodisme de la Universitat de Berkeley, recorda que les úniques armes dels dinou terroristes de l'11-S van ser cùters i obrecartes, però per destruir les Torres Bessones i amb elles la moral i l'orgull dels EUA van disposar

Els herois de la foscor

A l'ús de la por en l'esfera política també s'hi refereix Michel Maffesoli: “la política busca el mateix domini que la religió aplica al més enllà”. Ara bé: la societat s'empassa realment la terrorífica propaganda que llenquen les estructures de poder per aconseguir aquesta submissió? La hipòtesi de Maffesoli apunta que no. Basant-se en la seva teoria de la neotribalització de la cultura de masses, que dona com a resultat una cultura fragmentària (*patchwork*), on el que abans era marginal ara passa a ser central, el sociòleg detecta un “desacord” entre el pensament institucional i “el que realment es viu al carrer”, la quotidianitat. Segons aquest expert, estem vivint un canvi de paradigma, en què tots els elements que fins ara ens generaven por, desconfiança, ara s'integren en la societat de la mà de la publicitat, que el professor defineix com “la mitologia de la nostra època”, i dels artistes com Eminem, que a través de les seves cançons venen “la part fosca de la humanitat”. És el que Maffesoli bateja com a “homeopatització”, un “bon ús de la por” que converteix aquests nous herois profètics en els déus de la postmodernitat. Ells configuren la “part del diable” que trenca la idea en què es basa tota la gran tradició occidental, malgrat que –remarca– aquest “equilibri conflictiu” ja estava arrelat a les antigues cultures mediterrànies: “l'ordre existia perquè hi havia desordre”.

de la creació més genuïnament ianqui: la televisió.

El poder de la imatge és en el cas del terrorisme global una via de propagació torrencial de la por i la inseguretats. També és una fórmula per crear nous adeptes rabiosos i impotents davant d'un món negativament globalitzat i percebut com una amenaça que els

El poder de la imatge és en el cas del terrorisme global una via de propagació torrencial de la por i la inseguretats

condemna, encara que gaudeixin d'una vida acomodada a Leeds, com és el cas dels presumptes responsables dels atacs contra el transport públic del 7 de juliol de 2005 a Londres. Ulrich Beck encara afegeix un element més a la gestió de la por que fan els mitjans de comunicació: “els perills contemporanis –diu– són inassequibles a l'escrutini personal i no poden ser confirmats o desmentits de manera fidedigna”, amb la qual cosa, en la batalla de les opinions, “qui tingui major poder radiofònic i televisiu té més possibilitats de guanyar”.

Zygmunt Bauman recull a *El miedo líquido* que el segon canal de la televisió pública britànica BBC va emetre l'octubre de 2004 una sèrie de documentals titulada “El poder dels

El terrorisme global és “una fantasia que ha estat exagerada i distorsionada pels polítics” que han difós els mitjans

malsons: l'increment de la política de la por” que subratllava que, malgrat que el terrorisme global és un perill evident, l'estimació oficial del seu nivell d'amenaça és “una fantasia que ha estat exagerada i distorsionada pels polítics”, un “miratge” que s'ha difós a través dels governs, els serveis de

seguretat i els mitjans internacionals “sense ser qüestionat”. El productor d'aquests documentals conclouia que “la por a un enemic fantasma és l'únic que els queda als polítics per mantenir el seu poder”.

En aquesta constatació germina la via satànica de l’“Eix del Mal” proclamada per George Bush i també (qui ho havia de dir!) pel president de l'imperi que no fa ni mig segle va encarnar el mateix Satanàs –més roig que mai– a ulls dels EUA, Vladimir Putin.

Per parlar de la por en primer grau i de les barbaritats que s'han arribat a legitimar rere l'estela de l'amenaça fantasma, les jornades Blanquerna d'aquest any van tenir dos testimonis d'excepció: Oksana Chelysheva, periodista, directora de l'Agència d'informació Russotxexena i sotsdirectora de la Societat per a l'Amistat Russotxexena (clausurada per ordre de Putin), i Marina Litvinovich, també periodista i responsable de la pàgina web *pravdabeslan.ru* (“La veritat sobre Beslan”, amb dificultats per accedir-hi).

Marina Litvinovich va treballar al gabinet de Boris Ieltsin i el 2000, amb el primer govern de Vladimir Putin, va ser assessora de mitjans, càrrec que va deixar el 2002 per “problemes morals”. Explica Litvinovich que al principi Putin es va presentar com un reformador, però aviat va caure en la temptació del control partidista dels mitjans. El Kremlin donava instruccions a la premsa sobre com havien d'explicar “correctament” les reformes que volia tirar endavant el seu executiu. Després de la seva gestió en el conflicte de Txetxènia, el president silenciava les crítiques que rep des dels mitjans amb la censura.

Veïns d'una urbanització de Segur de Calafell demanant l'estiu de l'any passat més controls policials. Foto: Vicenç Llubra

Catorze periodistes han mort ja des que Vladimir Putin va assolir la presidència de Rússia. L'últim cas –i el més sonat–, el d'Anna Politkovskaya, l'octubre de 2006. Oksana Chelysheva va explicar que la primera guerra contra Txetxènia de l'any 1996 es va acabar perquè Rússia havia de fer front a un fort moviment antimilitar. “Els periodistes eren al camp de batalla. Podien informar i pressionar per aconseguir la pau”, però el 1999, amb la segona guerra, tot va canviar: els russos havien après la lliçó i van engegar la maquinària de propaganda per preparar la societat. Segons Chelysheva, els periodistes neutres i independents van ser eliminats: “Un periodista es va convertir, per a ells, en sinònim de terrorista”. Arran de les explosions de Moscou de 1999, Putin inclou en el seu discurs el concepte de l’“Eix del Mal” per generar una gran alarma social “i aconse-

guir que la societat assimilés gran part del seu discurs”. Arran del bloqueig de la informació que arribava des de la república nord-caucàsica, Oksana Chelysheva crea, el 2000, la Societat per a l'Amistat Russotxetxena, que difon notícies dels corresponsals independents a la zona. Ara, l'associació està registrada a Finlàndia i treballa

Arran de les explosions de Moscou de 1999, Putin comença a parlar de l’“Eix del Mal” i genera alarma social

gràcies a l'ampli suport internacional, com la carta adreçada a Putin que van signar cent intel·lectuals, alguns tan ideològicament contraposats com Noam Chomsky i Francis Fukuyama. Quin és el preu de ser periodista a Rússia? A Marina Litvinovich la van agredir al carrer per fer caure la versió

oficial sobre la resolució del segrest de l'escola de Beslan a través del seu web *pravdabeslan.ru*, que descobreix amb dades escrupolosament precises com alguns d'aquells fets no s'ajusten a l'escassa informació que va facilitar el Kremlin. La Marina va amb escorta. Té tres amics a la presó, dos són morts i altres han marxat del país. Oksana Chelysheva afegeix que el peatge a pagar per exercir de periodista a Rússia és també “entrar en coma a causa de l'enverinament, que és el que li va passar a

Anna Politkovskaya quan volava cap a Beslan per fer d'intermediària en el setge de l'escola”. Politkovskaya, Litvinovich i Chelysheva han superat la por, però no n'hi ha prou. També cal saber com afrontar les dels altres perquè el mecanisme que ens fa sobreviure no ens acabi paralitzant. **L**